

Luther verbrandt de pauselijke bul

Strijd rond het kruis

Op het einde van de middeleeuwen had de Kerk door allerhande gebeurtenissen heel wat van haar prestige verloren. Sommige pausen en bisschoppen leefden als wereldlijke heren en velen onder hen beschouwden hun ambt enkel als een middel om zoveel mogelijk inkomsten te verwerven. Hun voornaamste doel scheen dan ook het geld bijeen te brengen dat nodig was voor hun hof en hun politiek. Aldus kregen de wereldlijke belangen de voorrang op de geestelijke. Sommigen cumuleerden zelfs verscheidene hoge posten om des te meer profijt te oogsten. Anderen deden aan nepotisme, d.w.z. ze kenden belangrijke bestuursposten in de Kerk toe aan hun bloedverwanten, zodanig dat ze in feite toch de teugels in han-

den hielden. Het verwaarlozen van de kerkelijke plichten en de enorme geldzucht zijn slechts twee van de vele misstanden, die toen in de Kerk heersten. De lagere geestelijkheid voelde zich door haar oversten aan haar lot overgelaten en was bovendien niet voldoende ontwikkeld om een degelijk onderwijs te kunnen geven of goed te preken. Het verval in de Kerk was dus wel zeer groot. Bij het begin van de nieuwe tijden en door de opkomst van het humanisme werden deze wantoestanden meer en meer openbaar gemaakt. De nieuwe humanistische geest kenmerkte zich immers door een groeiende zin voor kritiek. In zijn "Lof der Zotheid" kloeg reeds Erasmus, de prins der humanisten, bepaalde misbruiken van de ker-

kelijke hoogwaardigheidsbekleders aan. Lefèvre d'Étaples legde er in zijn geschriften eveneens de nadruk op, dat het geloof vooral innerlijk moest worden beleefd. In dit klimaat van een opkomend kritisch denken en van een groeiende vrijheidsdrang kan men het ontstaan en de ontwikkeling van de hervormingen in de 16e eeuw begrijpen. De boekdrukkunst, die zich in de 15e eeuw had ontwikkeld, maakte de vlugge verspreiding van de hervormingsgedachte mogelijk.

Het was Maarten Luther (1483-1546) die de beweging aan het rollen bracht. Hij stamde uit een landbouwersgezin uit Eisleben in Saksen, studeerde rechten, wijsbegeerte en theologie en werd Augustijnernonnik. Als professor in de theologie aan de universiteit van Wittenberg, verzette hij zich tegen het door de Dominicanen toegepaste gebruik, aflaten te verlenen tegen betaling. Zijn verzet tegen deze "aflaathandel" maakte hij in 1517 bekend in de 95 stellingen, die hij op de kerkdeur van Wittenberg liet aanplakken. Nu werd de breuk tussen Luther en de kerkelijke overheid vlug groter en groter. De paus en daarna ook de keizer spraken de ban over hem uit. Maar Luther verbrandde de banbul; daarmee was de scheuring een feit.

Terwijl hij op de Wartburg verbleef onder de hoede van de keurvorst van Saksen, legde Luther de grondslagen van de hervorming vast. Volgens zijn nieuwe leer was het iedereen toegelaten de bijbel te lezen en op eigen hand te interpreteren. Hij verwierp het oppergezag van de paus en schafte het verplichte celibaat af; hij was voorstander van het gebruik van de volkstaal in de kerkelijke diensten en hechte veel meer belang aan het geloof als middel tot zaligmaking dan aan aflaten, vasten, goede werken en andere kerkelijke voorschriften. Luthers leer, verspreid door de predikingen van

zijn volgelingen, wekte een grote beroering, niet alleen op godsdienstig, maar ook op sociaal vlak. De plattelandsbevolking verwachtte, dat deze godsdienstige hervorming ook wijzigingen op sociaal-economisch gebied met zich zou brengen; ze hoopten op een soort agrarische hervorming en op meer sociale rechtvaardigheid. Toen deze verwachtingen niet werden vervuld, braken er in het Heilig Roomse Rijk boerenopstanden uit (1524-1525). Luther koos hierbij partij tegen de oproermakers en boette daardoor veel van zijn populariteit bij het volk in. Het was Melanchton die de nieuwe leer verder uitbouwde. Het lutheranisme was ondertussen in Zweden ingevoerd door Gustaaf Vasa en drong ook, zij het in enigszins gewijzigde vorm, door in Zwitserland, dank zij Ulrich Zwingli. De godsdienstige crisis in Zwitserland gaf aanleiding tot oorlogen met de katholieke cantons; deze laatste overwonnen te Cappel. Zwingli vond hierbij de dood.

Ook in andere landen kwamen hervormingsbewegingen op. De anabaptisten of wederdopers verspreidden zich vooral in West-Duitsland en de Nederlanden. Zij waren voorstanders van het doopsel der volwassenen; vandaar hun naam. Deze sekte wilde niet alleen godsdienstige, maar sociale

hervormingen; zij streefden o.a. naar een gemeenschap van alle goederen. Ze werden hevig vervolgd en bestreden, o.m. ook door Karel V.

Ook Calvijn, een Frans rechtsgeleerde en theoloog, kwam met een hervormingsidee voor de dag. Hij maakte zijn leer in Zwitserland bekend door de publicatie van zijn "Institutio religionis christianae". Tot aan zijn dood in 1564 was hij de strenge en onbepaalde heerser over de hervormde kerkgemeenschap van Genève. Eén van de belangrijkste punten van zijn leer is de predestinatie of voorbestemming van de mens: God kiest de mensen uit die hij wil redden; op religieus gebied ontkennt hij dus de vrije wil van de mens. In Frankrijk kregen zijn volgelingen de naam "hugenoten" en in Schotland worden ze "presbyterianen" genoemd. Ook in de Nederlanden had de leer van Calvijn succes.

Engeland kreeg eveneens zijn aandeel in de algemene hervormingsroes. Aanvankelijk was Hendrik VIII opgetreden als verdediger van het katholicisme tegen Luther, hetgeen hem de titel "verdediger van het geloof" had bezorgd. Daar echter de paus zijn huwelijk met Katharina van Aragon niet wilde ontbinden, brak hij met Rome en liet zich uitroepen tot hoofd van de Engelse kerk. Zo werd hij de grondlegger van het anglicanisme, dat onder de regering van zijn dochter, Elizabeth I, verder werd uitgebouwd. Wat de eredienst betreft, nam het anglicanisme elementen over van het katholicisme, maar zijn lering stemde voor een groot gedeelte overeen met het calvinisme; de predestinatie echter werd niet aanvaard. In de tweede helft van de 16e eeuw besloot de katholieke kerk tot een tegenactie: de contrareformatie. De katholieke leer werd bevestigd en de organisatie in de Kerk herzien, terwijl men met nieuwe middelen tegen het protes-

St. Ignatius van Loyola

tantisme ging optreden. Een belangrijk element in de contrareformatie was het Concilie van Trente (1545-1563). Hierop werden de belangrijkste tegenmaatregelen uitgewerkt. Drie pausen, Pius V, Gregorius XIII en Sixtus V, waakten daarna over de toepassing van die maatregelen. Ook nieuwe kloosterorden droegen het hunne bij in het verzet tegen het protestantisme, vooral de Sociëteit van Jezus of de Orde der Jezuïeten, gesticht door de Spaanse ridder Ignatius van Loyola. De orde, op quasi-militaire wijze georganiseerd, bestond uit een echte intellectuele elite. Op gebied van prediking en pedagogie verwierf ze weldra een zeer goede naam. De Jezuïeten waren de grote voorvechters van de contrareformatie en hun werk had dan ook blijvende gevolgen, vooral in Zuid-Duitsland, Polen, Frankrijk en de zuidelijke Nederlanden.

Op het einde van de middeleeuwen was het gezag van de katholieke Kerk fel verminderd door de vele misbruiken, die in kerkelijke kringen heersten. In de 16e eeuw ontstonden verscheidene hervormingsbewegingen. Mannen als Luther, Calvijn en Zwingli hadden weldra vele volgelingen. In de tweede helft van de 16e eeuw ging de Roomse Kerk, gesteund door de Jezuïeten, tot een contrareformatie over, die een gedeelte van het verloren terrein teruggon.

Calvijn